

Introductie

In deze zakgids ligt de nadruk op paddenstoelen in de stad / het stedelijk milieu. Dat lijkt op het eerste gezicht een merkwaardige keuze, want de meeste mensen zullen paddenstoelen primair met bos associëren. Die associatie gaat zover dat waar restaurants bospaddenstoelen op het menu hebben staan, dit in vrijwel alle gevallen om paddenstoelen gaat die juist niet in bossen voorkomen, maar kenmerkend zijn voor milieus die eerder in de stad worden gevonden. Want bij bospaddenstoelen gaat het om de gekweekte champignon, die ook verwilderd wordt aangetroffen in meer ruderaal milieus.

In het stedelijk milieu kunnen veel soorten paddenstoelen worden aangetroffen. In het zeer leeswaardige ‘Paddenstoelen in de Jordaan’ vertelt Rob Chrispijn over zijn ervaringen met paddenstoelen binnen de gemeentegrenzen van Amsterdam. Gedurende een periode van vijf jaar vond hij binnen de stadsgrenzen meer dan 1100 verschillende soorten, waarvan hij er in zijn boek zo’n driehonderd uitgebreider beschrijft. Sindsdien zijn er flink wat soorten aan de lijst van Amsterdamse paddenstoelen toegevoegd. Deze activiteiten stimuleerden ook het inventariseren van paddenstoelen in andere steden. Zo bleek ook Leiden rijk aan paddenstoelen binnen de stadsgrenzen met meer dan 250 soorten, beschreven door Hans Adema in het boek ‘Vliegenzwammen op het Rapenburg’. Ook in andere steden is naar paddenstoelen gekeken, maar de resultaten van dergelijke onderzoeken zijn niet in boeken terechtgekomen.

Zulke indrukwekkende aantallen paddenstoelensorten als in Amsterdam en in Leiden maken het natuurlijk onmogelijk om *alle* stadspaddenstoelen te beschrijven. We hebben ons hier beperkt tot iets meer dan honderd soorten die je regelmatig in de stedelijke omgeving kunt vinden, met daarnaast een aantal weliswaar zeldzamere maar zeer opvallende soorten die vooral in de stad gevonden worden, en tot slot die paar soorten waarvan de Nederlandse naam begint met ‘huis-’ of ‘straat-’.

elzen en dergelijke voorkomen. Op voedselrijke grond zijn zulke bosjes niet altijd gemakkelijk doordringbaar, maar wie zich die moeite getroost zal zien dat hier veel paddenstoelen te vinden zijn. Daarnaast wordt in parken het hout vaak versnipperd (als het niet afgevoerd wordt naar biomassacentrales), en snipperhopen hebben hun eigen kenmerkende paddenstoelen, waarvan we enkele zeer opvallende soorten hebben opgenomen, zoals de Oranjerode stropharia en de Blauwplaatstropharia.

Wat staat er in deze gids, en wat niet?

Paddenstoelen kun je overal vinden, maar het is beslist niet zo dat iedere paddenstoel overal kan voorkomen. Net als planten en dieren hebben paddenstoelen een voorkeur voor een bepaald biotoop, een bepaalde groeiplaats. Bij sommige soorten paddenstoelen is die voorkeur heel specifiek (ze groeien bijvoorbeeld op slechts één bepaalde plantensoort, of ze staan alleen in de buitenste kustduinen), terwijl andere soorten nauwelijks een voorkeur lijken te hebben (die kunnen bijvoorbeeld overal waar dood hout ligt gevonden worden). Een beperkt aantal vaak voorkomende paddenstoelen, ruim 300, lijkt een voorkeur te hebben voor stedelijke omgeving, of daar (in Nederland) in ieder geval bovengemiddeld vaak gevonden te worden. Die paddenstoelen hebben we in deze Zakgids Paddenstoelen bij elkaar gezet.

Het grootste deel van deze Zakgids bestaat dus uit illustraties en korte beschrijvingen van (vrij) algemene paddenstoelen die relatief vaak in de bebouwde kom worden waargenomen, in tuinen, gazons, plantsoenen, parken, kerkhoven, of soms zelfs binnenshuis. Dat er überhaupt 'stadspaddenstoelen' lijken te bestaan is misschien verrassend. Blijkbaar biedt de stad die paddenstoelensorten voordelen, die ze buiten de stad, in meer natuurlijk milieu, niet of in mindere mate vinden. Daar zijn diverse mogelijke oorzaken voor:

-
- Sommige paddenstoelen zijn gebonden aan specifieke plantensoorten. Als dat plantensoorten zijn die (in Nederland) eigenlijk

plaatjeszwammen

Vormgroepen bieden een alternatief. De paddenstoelen worden daarbij onderverdeeld in een beperkt aantal groepen die gebaseerd zijn op veldkenmerken, met name de globale vorm en consistentie. Met de formele classificatie hebben deze vormgroepen weinig te maken, maar ze laten wel toe om al in het veld een eerste onderverdeling te maken, en dat komt de overzichtelijkheid wel ten goede.

In deze Zakgids hebben we de opgenomen soorten geordend naar vormgroepen, waarbij we de volgende groepen onderscheiden:

- **Plaatjeszwammen.** Dit zijn de 'klassieke' paddenstoelen, een hoed op een steel, en onderop de hoed hangen plaatjes (waarop de sporen gevormd worden). Bij enkele soorten ontbreekt de steel (bijv. bij de mosoortjes, p.270).
- **Boleten.** Die zien er uit als (relatief forse) plaatjeszwammen, maar onderop de hoed zit een poreus weefsel dat bestaat uit verticaal georiënteerde buisjes (waarbinnen de sporen gevormd worden). Dit weefsel is gemakkelijk van de hoed te verwijderen.

knots- en koraalzwammen

- **Gaatjeszwammen.** Een qua vorm erg variabele groep, met als gemeenschappelijk kenmerk dat de onderzijde doorboord is door perfect verticaal staande kanaaltjes (waarbinnen de sporen gevormd worden). Anders dan bij boleten is die buisjeslaag niet van de rest van de paddenstoel te verwijderen. Vaak zijn gaatjeszwammen taai of hard. De meeste soorten hebben geen steel.
- **Knots- en koraalzwammen.** Dit zijn rechtop groeiende paddenstoelen zonder hoed. Ze kunnen vertakt zijn (Koraalzwammen) of enkelvoudig (Knotszwammen). De sporen worden op het buitenoppervlak gevormd.
- **Korstzwammen.** Dit zijn platte lagen schimmelweefsel die direct op het substraat groeien. Het vrije oppervlak (waarop de sporen gevormd worden) kan glad zijn, of bedekt met wratjes of bobbels.
- **Trilzwammen.** Deze vormgroep omvat alle paddenstoelen met een weke, gelatineuze consistentie, althans bij vochtig weer. Bij droogte schrompelen ze heel sterk in en worden ze hard of taai. De sporen worden op het buitenoppervlak gevormd.

ND

Gewone zwavelkop

Hypholoma fasciculare

| ⊕ ⊖ ⊗ H | 217 | BKN

De Gewone zwavelkop is een vrij kleine plaatjeszwam die echter vaak in grote toefen groeit en dan heel opvallend is. Individuele exemplaren zijn tot 6 cm hoog met een hoed van 3-4 cm doorsnede. Jonge hoeden zijn halfbolvormig, met een licht geel vezelig vlies tussen hoedrand en steel, waardoor de plaatjes afgeschermd worden. Bij rijping spreidt de hoed zich, en wordt vlak gewelfd tot golvend. Het oppervlak is droog en vrijwel kaal, maar aan de rand zit vaak een zoom met purperzwarte vezeltjes. De kleur varieert van lichtgeel tot maisgeel; vaak is het centrum wat donkerder dan de rest. De plaatjes staan dicht op elkaar en zijn smal aan de steel vastgegroeid. Jong zijn ze merkwaardig grijsgroenig geel, later worden ze

ND

purperzwart door de rijpe sporen. De steel is tot 5 mm dik (bij forse exemplaren tot 10 mm) en zwavelgeel, met een zwarte ringzone iets boven het midden.

De Gewone zwavelkop groeit saprotroof op allerlei dood hout, in stedelijk gebied vaak op houtresten waar stronken van gerooide bomen weggefreest zijn, maar ook op stronken of achtergebleven wortels van loofbomen die uit tuinen of plantsoenen verwijderd zijn. Het betreft een van de algemeenste paddenstoelen in Nederland, die in het hele land voorkomt, gedurende een groot deel van het jaar.

In meer natuurlijke omgeving is verwarring mogelijk met de Rode zwavelkop (**219**) en de Dennenzwavelkop (**215**), maar die soorten komen in de stad niet of nauwelijks voor.

Gewone oesterzwam

Pleurotus ostreatus

| + - x H | 1335

Oesterzwammen zijn grote, oorvormige zwammen die (vrijwel) zonder steel op dood loofhout groeien. Hoeden van de Gewone oesterzwam kunnen tot 15 cm doorsnede worden; in bovenaanzicht zijn ze, afhankelijk van hoe ze aan het substraat zitten, heel of half cirkelvormig of waaivormig. Ze hebben een glad oppervlak, en zijn egaal maar variabel gekleurd: donker blauwgrijs tot licht beige. De plaatjes staan dicht opeen en zijn wittig of crème; als er een rudimentaire steel aanwezig is dan lopen ze daarlangs af. Een steel is meestal afwezig, of aanwezig als een kort, dik stompje, en dan het meest uitgesproken bij heel jonge exemplaren; indien afwezig, dan versmalt de hoed naar de aanhechting aan het sub-

ND

straat. Het vlees is wit en stevig-elastisch; het geurt naar champignons.

Oesterzwammen leven saprotroof op dood loofhout, of mogelijk zwak parasitair op (door andere oorzaken) verzwakte bomen. De Gewone oesterzwam is in heel Nederland algemeen, en wordt vooral in het winterhalfjaar gevonden. Ook in stedelijk gebied komt deze soort regelmatig voor, op wondplekken van bomen in wegbermen of op dode stammen in parken.

Het onderscheid met de Bleke oesterzwam, die in het zomerseizoen dunvlezige, bleke vruchtlichamen vormt, is niet altijd even duidelijk. Ook microscopisch onderzoek helpt niet om deze soorten te onderscheiden.

MB

Biefstukzwam

Fistulina hepatica

| + - x | 2151

De Biefstukzwam is een grote, opvallend gekleurde gaatjeszwam die vanuit wondplekken of stronken van eiken of, soms, Tamme kastanje groeit. De hoeden zijn in bovenaanzicht waaier-vormig, en kunnen tot 20 cm doorsnede bereiken; jong zijn het nogal mollige, orangerode kussens, met een fluwelige tot bijna wollige bovenkant, maar later worden ze gladder en meer bloedrood, en bij vochtig weer kan de bovenlaag verslijmen en als bloederige massa van de hoedrand naar beneden druipen. Bij doorsnede wordt de analogie met biefstuk nog sterker, want het vruchtvlees is ook rood, sappig, en met een wittige dooradering. De onderkant van volwassen exemplaren is bezet met dicht opeen gepakte, maar individuele buisjes, tot

ND

1 mm doorsnede en tot 1 cm lang, geel. De paddenstoelen groeien zonder steel direct uit het substraat, vaak met enkele exemplaren dicht op elkaar.

Biefstukzwammen leven parasitair op het kernhout van de waardboom. Ze groeien meestal op oudere bomen, en vaak dicht bij de grond. In stedelijk gebied is het vooral een soort van eikenlanen en parken, die in zomer en herfst gevonden wordt. Ze zijn eenjarig, en vergaan vrij snel.

Hoewel op vergelijkbare groeiplaatsen in stedelijk gebied nog enkele andere gaatjeszwammen kunnen voorkomen, met name de Harslakzwam, is verwisseling uitgesloten als je de onderkant bekijkt. Alleen bij de Biefstukzwam zijn de gaatjes de mondingen van individuele, los van elkaar staande buisjes.

Reuzenzwam

Meripilus giganteus

| + - x | 2223

De Reuzenzwam vormt enorme, lappige rozetten aan de basis van levende loofbomen of bij stronken van loofbomen. Die rozetten kunnen tot wel een meter doorsnede bereiken, en bestaan uit enkele tot tientallen relatief platte, golvende hoeden. Individuele hoeden kunnen tot enkele tientallen cm breed en diep worden, en tot 2 cm dik; ze ontspringen zonder steel aan een gemeenschappelijke basis of uit het hout. Het bovenoppervlak is vrijwel glad en kaal, lichtbruin, soms met een donkerder concentrische zonerings. Het onderoppervlak is geperforeerd door talloze minuscule gaatjes, nauwelijks zichtbaar zonder loep, licht gelig. Het hoedvlees is wittig, vezelig, en heeft een zurige geur. Ondanks de afmetingen is de Reuzenzwam eenjarig. Verse vruchtlichamen verschijnen in de nazomer; oude exemplaren worden zwart en vergaan snel later in de herfst.

PCB

Reuzenzwammen zijn parasieten op loofbomen, en kunnen hun waardboom in een paar jaar doden. Ze komen in grote delen van Nederland algemeen voor, maar mijden de zee-klei-gebieden. Ze worden relatief vaak in stedelijk gebied waargenomen, vermoedelijk doordat bomen daar relatief snel beschadigingen oplopen door het verkeer of te enthousiast maai-beheer. Die beschadigingen bieden de Reuzenzwam toegang.

Vanwege formaat, kleur en groeiwijze is een typische Reuzenzwam onmiskenbaar. Oude, kleine exemplaren worden wel eens met de Eikhaas ([2171](#)) verward. De Zwavelzwam ([P. 198](#) | [2205](#)) vormt vergelijkbare, zij het wat kleinere toefen, maar is fel geel tot oranje, en oude exemplaren worden wittig en brokkelig.

ML

Geweizwam

Xylaria hypoxylon

2345

De Geweizwam is een klein, rechtopstaand knotsje of koraaltje dat in zwermen op dood hout groeit. Individuele exemplaren worden tot hooguit 5 cm hoog en lokaal 5 mm breed. Ze zijn in het algemeen plat lintvormig aan de basis, maar hoger op kunnen ze zich 1 of 2 keer vertakken, en de bovenste vertakkingen lopen uit in een platte of spitse top. Bij jonge exemplaren zijn de bovenste takken wit, de onderkant is zwart; de overgang is geleidelijk of abrupt. Oudere exemplaren zijn geheel zwart, en als je die doorsnijdt dan blijken er in het bovenste deel, met onder de oppervlakte, minuscule met grijs slijm gevulde holtes te zitten (loep!); die holtes zitten ingebed in wit, taai-vezelig vlees.

PCB

Geweizwammen leven saprotroof op dood loofhout, vaak op dik en al behoorlijk rot hout van stronken en omgevallen stammen. Het is een van de algemeenste paddenstoelen in ons land, en worden ook in stedelijk gebied gevonden, hier vaak op verhakseld hout. Ze kunnen het hele jaar gevonden worden, maar het volledig zwarte stadium, met de ingebbede holtes is iets voor de herfst.

Er komen nog diverse andere geweizwammen voor in ons land, maar die zitten op een ander substraat (meidoornpitten, beukennapjes) of ze zijn plomper en niet vertakt. (2344-347)

Baretardster

Geastrum striatum

| + - x | 2163

Volwassen exemplaren van de Baretardster zien er surrealistisch uit: een grijze of grijsbruine koksmuts, met bovenop een gegroefde kegel, staat op een korte steel bovenop een halve bol die aan de rand in 5-6 slippen gespleten is; het geheel is tot 6 cm in doorsnede (onderaan) en net zo hoog. Jonge exemplaren (maar die vind je bijna nooit) hebben de vorm van een tulpenbol, en ze groeien net onder de grond. Bij rijping slijt de buitenste laag van die bol aan de top in diverse slippen, die volledig naar buiten omkrullen, en daarbij het binnenste deel van de bol (de 'koksmuts') naar boven duwen. Dat binnenste deel heeft maar een heel dunne wand, en binnenin worden de sporen gevormd, die bij rijpheid een poederige,

bruine massa vormen. Ze ontsnappen door de monding van de gegroefde kegel bovenop.

De Baretardster wordt in stedelijk gebied soms aangetroffen in tuinen of plantsoenen die een beetje op hun beloop gelaten worden. Hun hoofdverspreiding is in het struweel van de kustduinen, maar niettemin worden ze ook elders in het land regelmatig gevonden. Ze leven saprotroof, op humusrijke bodem, en kunnen het hele jaar door gevonden worden.

Vanwege de karakteristieke vorm van het bovenste deel (de 'koksmuts') is de Baretardster goed te herkennen. Let vooral op de opvallend overlangs gegroefde kegel bovenop, en de aanwezigheid van het onderste, cilindrische deel van de 'koksmuts'.